

Отримано: 12 вересня 2018 р.

Прорецензовано: 10 жовтня 2018 р.

Прийнято до друку: 11 жовтня 2018 р.

e-mail: krupkamir@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-4(72)-152-154

Крупка М. А. Традиційний світ Волині у художній рецепції Галини Журби. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Остроп : Вид-во НАУОА, 2018. Вип. 4(72), грудень. С. 152–154.

УДК 821.161.2.09

Крупка Мирослава Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент, Рівненський державний гуманітарний університет**ТРАДИЦІЙНИЙ СВІТ ВОЛИНИ У ХУДОЖНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ГАЛИНИ ЖУРБИ**

Стаття присвячена дослідженню художніх особливостей відтворення традиційного селянського соціуму у прозі Галини Журби на прикладі повісті «Зорі світ заповідають...». Виокремлено центральні проблеми: протистояння держави та людини, колоніального становища України, соціальної несправедливості, конфлікту героїчного минулого і пасивного сьогодення, сакральності хліборобської праці, відродження національної ідентичності. Актуальна в українській літературі тема війни представлена з погляду методології травми. Окреслені тенденції дають підстави стверджувати, що творчість письменниці розвивалась у руслі світоглядно-естетичних шукань доби.

Ключові слова: традиція, ідентичність, імперська політика, соціум, пам'ять.

Myroslava Krupka,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature,
Rivne State University of the Humanities

**TRADITIONAL WORLD OF THE VOLHYNIA
IN THE ARTISTIC PERCEPTION OF HALYNA ZHURBA**

The article addresses the study of artistic peculiarities of the reproduction of the traditional peasant society in the prose of Halyna Zhurba exemplified by the novel «The Stars Are Foretelling the Light...». The central problems are outlined: the confrontation between the state and man, the colonial condition of Ukraine, social injustice, the conflict between the heroic past and the passive present, the sacredness of agricultural labour, the revival of national identity. The pressing issue of the war in the Ukrainian literature is presented in terms of the methodology of trauma. The outline trends provide reasons to believe that the work of the writer has developed in line with the ideological and philosophical quest of the era.

Key words: tradition, identity, imperial politics, society, memory.

Постановка проблеми. У культурному просторі сучасної України постать Галини Журби ще мало відома, проте останнім часом з'явилася низка публікацій (М. Комарниці, П. Кралука, Н. Мафтин, В. Мацька, І. Нагорної, Г. Сокол та ін.), які мають на меті всебічно проаналізувати творчий доробок письменниці. Отже, передбачення Євгена Маланюка про те, що коли науковці «чудом вишукують все (або хоч більшу частину того), що вийшло з-під пера Галини Журби, тоді літературне суспільство здивується різноманітністю заінтересувань письменниці, діапазоном її літературних гатунків, врешті багатством і своєрідністю її лексики та енергією її синтаксиса» [6], збулося.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. При тому варто зауважити, що дослідники творчості Галини Журби найчастіше обирають для відчитування її художньої оригінальності саме порівняння зі знаменитим романом Уласа Самчука «Волинь». Так, І. Нагорна стверджує, що обох письменників «мобілізував на творчий подвиг могутній дух Волині – праматері України» [9, с. 128]. Подібно Г. Сокол розглядає обидва твори як «художній літопис великих випробувань народу, відродження його національного духу, утвердження національної ідентичності» та наголошує на етнопсихологічному закоріненні художнього мислення їхніх авторів [10, с. 21]. «І справді, після прочитання обох творів виникає враження їх спорідненості. Події відбуваються в один і той же час і мають спільні географічні координати», – проводить компаративні паралелі і краєзнавець Г. Дем'янчук [2, с. 20]. П. Кралуко погоджується щодо спільності тематичних ліній («твори описують Волинь початку ХХ ст., концентруючи увагу на житті волинського селянства») [5], проте зауважує відмінність авторських позицій щодо зображуваних подій, адже «Волинь» – твір значною мірою автобіографічний, тоді як Галина Журба пропонує «прискіпливе спостереження не зсередини, а збоку» [5]. У статті «Імператив національної ідентичності у прозі Галини Журби» Н. Мафтин акцентує увагу на тому, що хоча автори і вирішують ідентичні проблеми волинського села, однак Галина Журба обирає імпресіоністичну техніку письма, досягаючи ефекту всеосяжності [7, с. 41].

Мета і завдання дослідження. Проблема художнього осмислення Галиною Журбою специфіки волинського селянського світу у повісті «Зорі світ заповідають...» ще не ставала предметом спеціального дослідження, що визначає мету і завдання цієї розвідки. На нашу думку, соціокультурна площина тексту потребує більш детального вивчення, тому доцільно виокремити та проінтерпретувати процес впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на традиційне середовище, відтворене письменницею.

Виклад основного матеріалу. Повість Галини Журби «Зорі світ заповідають...», за словами Миколи Голубця, – «це, закроена на епос, картина дореволюційного побуту волинського села, в якого душевних нетрях дремає не тільки незаспокоєна тяга до землі, як до основи селянського добробуту, але й ... до збереження у ній прадідівських традицій і нез'ясованих візій майбутнього» [1, с. 127]. У центрі оповіді – типова сім'я Паліїв з глухого волинського села Незабитівки, однак побутове тло родинного життя служить для розгортання широкомасштабних картин суспільно-політичних трансформацій, які призводять до зміни як державних утворень, так і свідомості особистості.

Авторка загалом відходить від літературної традиції ідеалізації хліборобського способу життя і лише подекуди, у ліричних відступах, оспівує працю на землі. Дослідниця Наталя Мафтин слушно зауважує: «В основі повісті – «космогонічний»

хронотоп, пов'язаний з аграрним циклом. Саме він увиразнює голос землі, яка й виступає центральним персонажем твору. Голос землі звучить камертоном селянських доль, ним визначаються споконвічні прагнення незабитівців і вивіряються всі новації, принесені революційними вітрами» [7, с. 41].

Художня концепція образу найстаршого представника роду Паліїв – діда Захарка уособлює типову селянську ментальність, в основі якої лежить любов до землі. Земля є сенсом його життя: і найвищою цінністю, і найбільшою відповідальністю: «Мужик без землі, мов те дерево без коріння, – як не поливай – всохне /.../ Ти до неї руками, ласкаво, як до дитини, приголубиш, поплакаєш, а вона тобі вп'ятеро, вдсятеро. Вже я знаю коло неї ходити» [3, с. 25], а хліборобська праця набуває сакрального значення святого діла: «Розсипав крізь розчепірені пальці, дощем, по пухкій ріллі зерно. Воно золотилося на сонці, мигтіло самоцвітами у паркому повітрі /.../ Чинив це, як жрець свою молитву. Зі скупченням, мовчки» [3, с. 26]. Цей персонаж функціонує у повісті як охоронець родинних цінностей і носій пам'яті про предків, оскільки символізує зв'язок поколінь. Галина Журба «бачила у наступі цивілізації руйнацію родового життя і народження нових національних форм буття, де місія урівноваження культури-цивілізації покладена на людину-косміурга, людину-творця, на космічну силу» [8, с. 76]. У цьому контексті смерть діда сприймається як ланка кругообігу вічного життя, адже він залишив по собі землю, дітей та внуків.

На початку твору в імпресіоністичній замальовці осмислюється взаємопов'язаність землі та селянина, що стає своєрідною матрицею поведінкової моделі персонажів: «Крадкома попід села скиби мужицьких півланків, мов полатана свита. На них пустоколосий суржик, кукіль та нужденність. Запеченою кров'ю розкапаний мак.

На них, припавши ниць до чорнозему, сам як земля чорний, спав на землі господар. Скопаний, обдертий, незнаючий, безмовний. Український селянин. Гнув покірно шию, топився в горілці, називав себе «руським» та мрів сон про землю. Був, як худоба, або як дитина» [3, с. 16].

Соціокультурна практика спонукає селян шукати заспокоєння в горілці, адже бунт проти влади виходив поза межі традиційних категорій світосприйняття, зорієнтованих на покору, тому соціальна нерівність сприймається українцями як закономірність. Галина Журба реалістично випишує сцену знущання панів над робітниками, проте фізична розправа і самому покривданому видається правомірною: «От набив, скільки хотів, та й годі, його сила, його й правда» [3, с. 34], і не викликає протесту сільської громади: «На все це мовчки, безрухо дивилося сорок молодих, сильних українських селян. Ніхто не рухнувся, оком не моргнув» [3, с. 33], ілюструючи її роз'єднаність та пасивність. У повісті робиться наголос на рецепції селянина як жертви, що надіється лише на землю-матір: «Хрестилися. Зітхали. Так, так. На кожному місці чига на мужика якась тасмна, лиха, непередбачувана сила. Зазіха на його працю, на його добро, на тіло його й душу. І нізвідки ніякого ря-тунку» [3, с. 127]. Драма життя героїв полягає в тому, що їх поведінка відповідає нормам і правилам минулого й не враховує політичного фактору зміни епох, каталізатором яких слугує війна.

Наратив війни твориться Галиною Журбою не так через батальні сцени, як через понівечені людські долі. Війна входить і в побутові реалії, і в свідомість персонажів, поступово витісняючи інші пласти розповіді і заповнюючи весь простір тексту. Спочатку вона з'являється у вигляді чуток: «Балакали про жах війни, про нову мобілізацію, про дорожнечу й зітхали. Всі не хотіли тієї війни» [3, с. 29]. Пізніше набуває семантики стихійного лиха: чоловіки приречено йшли на фронт, хоч і вважали війну «чужою»: «Раз сказано треба, значить – треба» [3, с. 63], бо звикли, що за них вирішують інші. У повісті покірність трактується як ментальна риса: «Нарід український терплячий. Віками навчився терпіти мовчки» [3, с. 65]. Довготривале колоніальне панування нівелювало в українців почуття самодостатності і призвело до знецінення індивіда. На контрасті із поведінкою героїні-жидівки, яка публічно оплакує мобілізованого сина, увиразнюється емоційна закритість волинян. Письмениця акцентує насильницьке вторгнення держави у світ особистого і жах пересічної людини перед політичними викликами нового часу.

Село у повісті функціонує як єдиний організм, що живе за спільними правилами і почуваннями: «Село зажурено хитало головою. Пряло свій сірий, буденний кужель» [3, с. 68]. Воєнні події призводять до кризи узвичаєного способу життя та руйнують приватний світ – змушують цивільне населення покинути рідну землю і освоювати чужі території. Держава бачиться агресором, який знищує все, що становило сенс людського життя: «Худобу за безцінок довелось збувати. Хліб закопували в землю. Кидали все на Божу ласку» [3, с. 74]. Через дитяче сприйняття Дарки Паліїв моделюється конфлікт української та російської ментальностей: своє маркується як добре, чуже – погане. Психологічна катастрофа на зовнішньому рівні проявляється як протистояння кацапів та хохлів. Концентрація побутових і соціальних реалій підкреслює несхожість громадян однієї імперії. Чужий світ вражав Дарку неестетичністю: «нарід такий задрипаний» [3, с. 76], «Люди у лаптях, в сорочках поверх штанів» [3, с. 76], «Хати з дерева – зрубом. Темні аж чорні» [3, с. 76], «Зато у нас хати біленькі а у вас, як хліви» [3, с. 78]. Символіка дому набуває виразної ідеологічної семантики. Він трактується не просто як притулок, а як центр світобудови, формує ціннісні пріоритети та береже родинну пам'ять. Чужина викликає категоричне неприйняття: «Їй просто все було тут осоружне: люди, мова, хати. З першого дня тужила за своїм селом» [3, с. 78], і провокує дівчинку на втечу з Калужкої області на Волинь. Водночас авторка зауважує, що діти загалом схильні до мімікрії, адже невдовзі малолітні «біженці», за винятком Дарки і Милиянка, пристосувались до нових умов і навіть перейняли російську мову, відмовившись від власного культурного досвіду. Галина Журба показує, що держава у своїх політичних амбіціях не бере до уваги потреби пересічної людини: коли родина Паліїв повернулася в Україну, то з'ясувалося, що ворог не потрапив на їхню територію, натомість її окупували інші біженці. У такий спосіб піднімається проблема трагічної безвиході волинського селянина у ситуації колоніальної залежності і, відповідно, повість набуває антиімперського звучання, яке посилюється сюжетною лінією школи, що показана чужою і за ментальністю, і за мовою навчання: вона репресує дитячу свідомість.

Агресивний характер імперської політики увиразнюється через насаджування російської мови як єдино правильної і табування української як неповноцінної. Допитлива і розвинута Дарка, прагнула навчатися, однак не змогла подолати нехоть до «чужого», яке нав'язувала тогочасна освіта: «Дарка зразу збридила цю школу, до котрої перлася так очоче /.../ Дросіда Семьоновна біла квадратиком по руках, ставила в куток, дерлася істерично, прозивала дітей всіляко й незрозуміло. Заставляла говорити по-московськи» [3, с. 114]. Російська мова не сприймається героїнею на психологічному рівні, оскільки є нагадуванням про евакуацію і травму, що її зазнала у чужорідному оточенні. У повісті акцентуються проблеми освіти, яка

не розвиває дітей, а навпаки – ламає їх, прививаючи через мову імперську свідомість. У таких умовах національно-культурна спільнота приречена на знищення, однак Мар'яна Комарниця слушно вказує на важливість фактору традиції у художній концепції Галини Журби: «Традиція у її творах постає як комплекс світоглядних, естетичних та моральних норм, що передавались у волинському селі від покоління до покоління» [7, с. 47]. Одним із таких неписаних правил поведінки була вимога завжди говорити правду. І тому на суді Дарка слово в слово повторює те, що чула на вулиці, хоча і свідчить цим проти тітки. Відтак сконструйовані в українській традиційній культурі установки та поведінкові моделі виявляються вразливими у політичному вимірі імперії.

На прикладі історії ще одного представника родини – мобілізованого Григора Палія оприявлюється травматична природа війни. У боях за «атечество» він отримав не лише фізичну рану, а й психологічну, що стала на заваді реалізації сенсу його життя – роботі на землі: «Жмурич очі, п'яний щастям, топився в далечинах. Тоді, проз сонячну золотинь виблискував з риллі закривавлений штик. Вістрям просто в його серце спрямований. А коли сонце перегиналося на той бік, то позад нього ставав жах. Руки важкі, холодні клав йому на плечі» [3, с. 107]. Війна призвела до дестабілізації існуючого самоотождення волинського селянина: вона зробила хлібороба вбивцею. Динаміка станів і переживань особистості, яка втратила сталу ідентичність землероба і перейняла невластиву їй роль воїна, передається через символіку рук: «Його й не його руки» [3, с. 107]. Мов виболілі, мов проскура чисті, сючі пшеницю. Ті самі, що з таким озвірінням загнали багнет у груди «ворога» якогось» [3, с. 107]. Поствоєнний синдром слугує каталізатором світоглядних змін: у нього виникає сумнів, хто у цій битві є ворогом, а хто – другом. «Коли б сто кацапів убив, – каже мов про себе тихо, – не мав би такого гріха, як за цього одного» [3, с. 109]. Григор усвідомлює несправедливість війни як протистояння імперій, жертвою яких є пересічні люди по обидва боки фронту. Персональний досвід героя ідентифікації себе як українця підноситься до узагальненого рівня національного прозріння народу.

Модус України – втраченої сім'ї, реалізується через просвітницьку ідеологію книги Михайла Грушевського «Про старі часи на Україні». Батьківщина постає як мрія: «Земля обіцяна, як сонячне марево, з тугою вінчана кривлею й сльозами» [3, с. 115]. У такий спосіб конструюється символічна територія незалежної України. Авторка протиставляє минуле, яке маркується згадками про героїчну родинну історію Паліїв, та теперішні реалії, позначені соціально-економічними утисками та політичною дискримінацією. Культивується міф ідеального народу, наділеного небувалою вродою, багатирською силою та вільнолюбивою натурою. Сліди пам'яті проявляються через репліки, спогади, мотивуючи вчинки персонажів. Козацький дух спровокував на відстоювання власної правди і наймолодшого з Паліїв – Григора. Ідеологічна матриця твору зорієнтована на вибудовування антиколоніального дискурсу й віднайдення національної ідентичності.

Висновки. Отже, у повісті «Зорі світ заповідають...» показано особливості формування світобачення українців у ситуації соціополітичних зрушень початку ХХ століття. Ця драматична історична епоха із усіма конфліктами, війнами, нестабільністю влади і державних кордонів описується Галиною Журбою крізь призму досвіду селянина-волинця, який прагне сховатися від суспільних змін, однак історія підпорядковує людину, змушуючи її ставати співучасником політичних трансформацій та відшуковувати національну ідентичність. Авторка наголошує на контрасті між традиційними цінностями і деградацією селян, спровокованою колоніальним становищем України, адже сконструйовані у вітчизняній культурі установки та поведінкові моделі виявляються непродуктивними у політичному вимірі імперії.

Подальші розвідки можуть бути спрямовані на дослідження місця ранньої повісті «Зорі світ заповідають...» у художній практиці Галини Журби.

Література:

1. Голубець М. Післяслово. Журба Г. *Зорі світ заповідають...* Львів, 1933. С. 127–128.
2. Дем'янчук Г. Галина Журба. *Воскреслі для життя*. Рівне, 1998. С. 14–21.
3. Журба Г. *Зорі світ заповідають...* Рівне, 2011. 132 с.
4. Комарниця М. Галина Журба в рецептивному полі західноукраїнської міжвоєнної критики (за матеріалами преси). *Творчість Галини Журби і міжвоєнна доба в українській літературі: До 125-ї річниці від дня народження письменниці*. Вип. 3. Вінниця, 2014. С. 39–49.
5. Кралюк П. «Героїчність – це вдача людини». URL: <http://litakcent.com/2011/10/07/herojichnist-ce-vdacha-ljudyny/> (дата звернення: 29.04.15).
6. Маланюк Є. Ще про жіночу мудрість. *Книга спостережень: Проза*. Т. 2. URL: <http://www.ukrlife.org/main/evshan/malaniuk2.htm> (дата звернення: 29.04.15).
7. Мафтин Н. Імператив національної ідентичності у прозі Галини Журби. *Слово і час*, 2008. № 12. С. 39–46.
8. Мацько В. Концепція життєтворчості в поезії Галини Журби. *Творчість Галини Журби і міжвоєнна доба в українській літературі: До 125-ї річниці від дня народження письменниці*. Вип. 3. Вінниця, 2014. С. 68–77.
9. Нагорна І. Письменниця творила в Здолбунові. *Журба Г. Зорі світ заповідають...* Рівне, 2011. С. 128–130.
10. Сокол Г. Жанрово-стильові особливості прози Галини Журби: текст і контекст: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Укр. література». Івано-Франківськ, 2010. 35 с.